

իցիւ թէ ներկայ ասպարիզի անձնանուէր տարրն ալ՝ փոխանակ ինքզնուրան անփորձ ճարտարներով ազգին բախտը որոշելու փորձերուն հետեւի այս փորձուած շուղին, զոր գծեցին Նազարեաններ, Նալբանդեաններ, Աբովեաններ, Ըսհաղիզներ եւն եւն. որոնց արդեամբք ահա քանի մը տանեակ տարինբու մէջ Ռուսաստանոյ ցամբած գրականութիւնն ներկայ բարձրութեան հասաւ:

Թող ուրեմն Ըսհաղիզի անշափ սիրած Ազգն ու Ըշարներն, ապա անոր այնչափ նուիրական համարած «Նաշապետական օրհնութիւնն. — Արդի քան. շատ արդիւն մուրազիդ համեմա, ԹԲ. ՏԲ. 11 էջ:

Հ. Ս. ԱՆԾՅՈՒՄԵԱՆ

Յ. ՄԱԳԱՆԱԹԵԱՆՍԻ ԱՆԾՅՈՒՄԵԱՆ ՄԸ ՅԻՆ ԸՆՏԱՎԱԵՐԱՆ (1144)

Մասնեադարանիս Թ. 659 Չեռագիրն՝ խաւրուած Կ. Պոլսէն 1905ին ի ձեռն Գեր. Հ. Քերովսէի Յովնանեան, 15×10.5 սմ. մեծութեամբ, 333 թշ., բաւական լաւ հանգամանօք, թղթեայ, բոլորգիւր գրութիւն մ'է: Սկզբէն եւ վերջէն թուղթ ինկած ըլլալով չունի այժմ յիշատակարան, բայց Թէ դարու հնութիւն հազիւ կը ցոլացնէ: Այնչափ բովանդակութեամբն, որ Նալբանդեաններէ անտարժէք օրինակ մ'է, որչափ երկու կողմերն իրեւն պահպանանկ գրուած մագաղաթեայ 4 թղթերով (Թշ. 1—2. 332—333) ուշադրութեան արժանի է Չեռագիրս: Մախանայի պահպանութիւն. 1144ին բրտաւ Աւերաւի մը յիշատակարանն ին ներկայցնէ: Թէեւ այժմ 4 թուղթ, բայց նախնաբար մէկ թուղթ կը կազմէին պահպանակըս. ինչպէս կը տեսնուի, կազմողն զայն բաժնած է լայնութեամբ երկու հասասոր մասերու, եւ ապա ընդ մէջ ծալելով վերածած է 4 թուղթի. Այժմ Չեռագիրս մէջ թշ. 1ա—2բ զետեղուած են յօդասյս, բայց ազնիւ գրից մէջ են թշ. 332ա—333բ: Յիշատակարանին առաջին էջն կը կազմեն. այժմեան թշ. 1ա, 2բ, 332ա, 333բ. երկրորդ էջն թշ. 1բ, 2ա, 332բ, 333ա: Այսու հին Աւետարանին հանգամանքն ալ կը պատկերանայ մեր առջեւ — մերձաւորապէս, 30×21 սմ., լայն լուսանցքներով, իւրաքանչիւր էջ՝ 18 տող, ըստիւր երկաթաբրով: Կազմողն երկու բաժնեկողն, այժմ կիսատ է 11^ա տողն, միւս մասերն, ի բաց առկալ քանի

մը մաշած կամ գունատած գիր, ընդհանրապէս ընթերցելի են: Ա էջն միասին է, երկրորդն երկսին: Թէեւ վերջէն թերի է յիշատակարանն, բայց էական մասն ձեռքերնիս է, զոր թ մէջ կը բերենք հոս տարողութեամբ:

Թու. 1ա, 2բ.

Փառք ամենասուրբ Երրորդութեանն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Յամի հազարերորդի հարիւրերորդի քառասներորդի իններորդի Աստուծոյ՝ մերոյ եւ հետեւն Յիսուսի՝ Վերհասոյի գալստեանն

[Երրորդ ամի ժամանէր թիւ չընդգայութեան յարեթաւ կան տու

մարիս ՀՂՂ. գրեցաւ սուրբ եւ քրիստոսաձիր կը տակաւ աւետարանիս ի գաւառիս միջագետաց յաստուածապահ եւ ի բազմահաշիվ լքաղաքս Ուռհայ, ձեռամբ իմոյ նուաստի Արա

Թու. 332ա, 333բ.

պետ նուաստ քահանայի հրամանաւ Ստեփանոսի սրբազան եւ մաքրախալ կրտսնաւորի, սպասաւորի սրբոյ նշանին որ է ի Նշուղուց վանան, մերձ ի սահմանս ամրոցին, որ կոչէ Շոռովկայ, որոյ ցանգացեալ հոգեւոր բաղձանաւք այսմ անգիւտ մարգարտիս եւ ամենալաւ աւրինակիս, որ կոչի

[Ղարիգորի Սուրբանեցոյ ճարտարագիւր գրէ, եւ գրէ

Թու. 2ա.

Ինքանի վզեն՝ կաւ ի սակաւակեաց եւ յարգար ընդ իւրոց ի պայծառութիւնս սրբոյ եկեղեցոյ եւ ի յիշատակ հոգւոց եւ թողութեան

Նալբանդիք մեջ են, յոր. կամ համառոտութեամբ են եւ կամ անընթերցելի:

ԵՂՂ. (593) — 1144, իսկ փրկականն էր 1149:

Ն Յիսուս եւ տոնի կրտսնաձիր պատմաւոր: Գիրք մը անընթերցելի ընդհանրապէս ամբողջ տողը անփորձ և՛ մնայ. Չեռ. մէջ երկրորդ է իւր և՛ իւրոյ գծիկ մը կը նշմարուի, գուրեւ եղծման կամ անգլափոխութեան նշան մ'ըլլայ:

յանցանայ ինքեան
եւ ծնաւ զայ իւրոց:
Եւ յատկանոս նուաստս
յորդիս եկեղե
ցոյ: . . . որ ալ:]

ԹԻՎ. 332Բ.

միայն եմ կրաւնաւ
որ, այլ եւ յետին քա
հանայ սնեալ եւ վար
ժեալ դարութեամբ
եւ ուսմամբ ի նմին
վանս, որ նշանակեա
լս է աստ, ստացայ

ԹԻՎ. 1Բ.

զաւետարանս զայս
ի յիշատակ հոգոյ
իմոյ եւ առհաստ
չեա պարգեւաց ի Վրիստոսէ
ընդունելութեան
զն ոչ ի յաւելաստա
ցութենէ այլ ի կարեւ
որ արդեանց զոր ինչ
եւ ետ ինձ Վարդապետ Ծախե
ցի ի սմին փափաք
անաւք եւ յաւժարու

ԹԻՎ. 333Բ.

Թեամբ մեծաւ:
Վրդ աղաւնմբ
զամենեանս զբընդոս
ասէր եղբարս, որք
ընթեռնուք եւ լուս
աւորիք ի սմանէ եւ
կամ գաղափար առն
ուք յիշեալնք

Թիշտակարանիս մէջ ուշագրաւ է փրկչա
կան եւ Հայոց թուականներու անհամաձայնու
թիւնն (1149—1144): Չեռագրին մէջ շատ
պայծառ է գրութիւնն. յամենայն դէպս շփո
թութիւնն փրկչական թուականին շուրջն է, որ
տակաւին սովորական չէր Հայոց համար:

Աւետարանին թէ իրէն՝ Վրդապետ, եւ թէ
"որոշին" Ստեփանոս անծանօթ են այլուստ: Ժա
մանակի եւ՝ տեղոյ, մտաւարութիւնն կը փոխ
զիս նկատելու յանձին Ստեփանոսի՝ Հնորհաւոյ

համանուն բարեկամս (Կաթողիկոս), զենեա. 1838,
էջ 295. Ը. եւ Պարագայ իւր, 265):

Նշանակալից է նաեւ "Դոմոց վանքի",
յիշատակութիւնն "մեր ի սահմանս ամբողջին,
որ կոչն Հռոմկլայ", ուր սնան եւ դաստիարա
կուած է Ստեփանոս, եւ այժմ ալ ազատաւոր
է տեղւոյն "Ս. Նշանի", ըստաց տարակուս
հոս "Դոմոց դղեակի" (ի Յրուք) մասին. է
խօսքը, որ նշնագեա շատ հեռու չէր ինձաք
Հռոմկլայի սահմաններէն (համա. Բ. Վ. Նիւլէ
սերեան՝ "Դոմք-Յրուք եւ Հռոմկլայ, պատմա
կան եւ տեղագրական տառամատարութիւն".
Վիեննա 1904, էջ 2—12 = ՀԱՍ 1902,
էջ 215—219): Վերեւայ Վաթողիկոսարանին
ի Հռոմկլայ փոխադրուելէն (1143) ետքը
դղեակն նկատուեցաւ Լուս, թէ եւ ուրիշ ոչ. դժ.
այսպէս գիտէ դեռ 1161/2ին կը գրէր Գրիգ
որ երէց "Իրանէր (Սիր Թընադո) յերկրն
Յրուք (այս. Եղմ. Սլէքսոյ երկրին) եւ
ի Բերքէ կաթողիկոսի, որ կոչն Դոմ" (տպ.
Էջմ. 327):

Յերուս "Ս. Նշան", ապահովպէս վաճա
խ Ս. Նշանն", եւ, զոր ապա ի Հռոմկլայ կը
գանենք:

Մտադրութեան արժանի է վերջապէս
"Գրիգոր Մուրղանցի", որ իրբւր "Ճարտարա
գիտ գրիչ", կը հռչակուի գովութեամբ:
Դժբախտաբար այլուստ անծանօթ կը մնայ ան
ձինս թէ անունն եւ թէ հայրենիքն: Հ. Ն. Ա.

4. ԹՈՒՂԻՍ ԹՈՎԱԿԱՆՈՒՄ Ա. ԳԻՒ. Ե. § 6—8:

Երկու տարի յառաջ Հանդիսիս մէջ (էջ
225—235) ընդարձակ յօդուած մը նուիրած էր
Մեծ. Կ. Գաւլէմբերեանի՝ Թովհանու Ա. Թղթոյն
7—8 համարներուն, եւ կ'ապացուցանէր թէ
յետսամուտ է § 7 հայ Աստուածաշունչի մէջ: Ի
նպաստ այս կարծեաց մտադիր կ'ընենք Սերեոսի
պատմութեան այն գլխուն՝ ուր "Ճարտար եւ ուղ
ղագաւան նամակ Նիկիական թուղթը յառաջ
կը բերուի (Սերեոս, Ս. Պետերբ. 1879 էջ 120:
—129): Սերեոս կամ նամակիս յօրինողն բազ
մաթիւ վկայութիւններով ի Ս. Հարց եւ ի Ս.
Գրոց կը ջանայ հաստատել Գրիգորի մի բնու
թիւնը, ի միւր այլոց ի մէջ կը բերէ նաեւ Թով
հանու 6 եւ 8 համարները այսպէս. "Այսպէս
եւ երանելին Թովհանու զփառարութիւն պատմ
մէ ի կաթողիկոսի իւրաք տեսլով. (6) Սն Ե
որ եկն ջրով եւ հոգևով եւ արեամբն Թիւոս
Գրիգորս ոչ ջրով միայն՝ այլ արեամբն եւ ջրով":

1. Անթիւթեանի կարտ անբն զատուածաւ: